

УДК: 338.24, 330.837

Скиба М. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕДУМОВ ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА СТРУКТУРНО-ІННОВАЦІЙНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

В статті з'ясовано, що розвиток економічної системи суспільства потребує формування інституційних передумов впливу держави на структурні перетворення на інноваційній основі, задіяння механізму державного управління структурно-інноваційними зрушеннями в економіці.

Ключові слова: інституціональний підхід, держава, функції, структурно-інноваційні зрушення, механізм державного управління.

Трансформація господарської системи, її рух до нового якісного стану є тим фактором, що може забезпечити вихід з кризового стану, стабілізацію економічної ситуації країни та добробут її громадян. Урядові заходи у сфері структурно-інноваційних зрушень мають стратегічне значення, водночас економіка, що динамічно розвивається, вимагає розробки й постійного коригування державної політики (структурної, інноваційної, інвестиційної та ін.).

Прогресивний розвиток економіки та її галузей гальмується через несформованість відповідного інституційного середовища, недосконалість механізмів державного управління. Інституційне середовище, яке охоплює усю сукупність базових економічних, правових, соціальних та ін. правил і організацій, що через формальні та неформальні обмеження впливають на розвиток економічної системи суспільства (і підприємництва, зокрема) шляхом врегулювання взаємовідносин суб'єктів економіки, в Україні є недосконалим. Воно не сприяє в повній мірі формуванню здатності суб'єктів підприємництва виробляти конкурентоспроможні товари і послуги, створювати нові робочі місця, забезпечувати доходи зайнятого населення.

Визначити необхідні інституційні передумови для впливу держави на структурно-інноваційні зрушення в економіці України можливо використовуючи інституціональний підхід, оскільки він дозволяє досягти найбільш достовірних, близьких до реальності результатів.

Мета статті. Побудова соціально орієнтованої господарської системи на основі інноваційної моделі розвитку зумовлює необхідність вирішення завдання щодо визначення ролі та функцій держави у процесі структурно-інноваційних зрушень в економіці та пошуку передумов які б сприяли її дієвому впливу.

Міра втручання або невтручання держави в економічне життя та пошук аргументів “за” чи “проти” тієї чи іншої позиції розглядались у працях: Дж. Б'юкенена, Т. Веблена, Ч. Вольфа, Дж. Гелбрейта, Дж. Коммонса, Дж. Коуза, У. Мітчелла, М. Мак-Гіра, Д. Нортона, М. Олсона та багатьох інших провідних вчених. Проблематика формування інституціональних передумов трансформації економічної системи розглядається у працях С. Архієреєва, В. Базилевича, В. Бодрова, П. Єщенка, А. Гальчинського, В. Геєця, А. Гриценка, В. Липова, А. Маслова, О. Прутської, А. Ткача, А. Чаусовського А. Чухна, В. Якубенка та багатьох інших. Актуальність та

багатогранність даної тематики обумовлюють потребу подальших розробок в даній сфері.

Дослідження автора. Держава є організацією, що має формувати заходи, без здійснення яких неможливе функціонування суспільства і характеризується: наявністю правлячої еліти, політичної організації, структур центральної, місцевої влади та відповідних взаємовідносин між ними, реалізацією монопольного права на прийняття законів, здійсненням зовнішньополітичної функції, підтримкою внутрішнього порядку, врегулюванням соціально-економічних відносин тощо. Важливе місце у процесі формування та організації заходів щодо функціонування суспільства належить закріпленню, забезпеченню прав і свобод людини, здоров'я нації, забезпеченню гідного прожиткового рівня, підтримці освіти та науки, технічному прогресу тощо.

Регулювання структурно-інноваційних зрушень є особливим напрямом діяльності держави, який зумовлений потребою в реалізації соціально-економічних цілей країни. Варто зазначити, що під впливом інновацій, які синтезують у собі функції новизни, виробничого впровадження та використання, структура економіки може змінюватись. Інновації стають причиною виникнення одних виробництв і поступового зникнення інших. Тобто, в економіці відбуваються структурно-інноваційні зрушення, які є процесом удосконалення економіки, шляхом оновлення елементів системи та зв'язків між ними, що зумовлює появу нових властивостей та якості функціонування системи, переходу її на наступний етап розвитку. Серед нових властивостей економічної системи варто виділити відкритість та гнучкість, які дають змогу системі змінюватись під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників.

Необхідність впливу держави зумовлюється тим, що економіка як неоднорідна ієрархічна система з відповідними пропорціями між її складовими потребує постійних якісних змін, оскільки стихійне формування цих складових призводить до деформації всієї економічної системи [1]. Адже, розвиток структури відбувається під впливом двох сторін одного протиріччя – сталості та мобільності. Сталість економіки проявляється у прив'язці капіталу до певних галузей, мобільність – у структурних зрушеннях. В основу взаємодії сталості та мобільності покладена така закономірність її функціонування, як циклічність, в основу будь-яких зрушень у господарській системі – інтереси та потреби господарських суб'єктів або їх груп.

Тож, макроекономічні пропорції, що формуються під впливом дії виключно ринкових механізмів, неспроможні забезпечити умови для розширеного відтворення виробництва. Змінити стихійний характер формування структурних пропорцій та досягти своєчасності та рівномірності здійснення структурних зрушень можливо за умови доповнення механізму саморегулювання економіки державним управлінням, шляхом формування нової специфічної інтегративної функції державного управління, яка зводить інструменти регулювання в єдиний цикл державного управління.

Варто зазначити, що провідною тенденцією кінця ХХ початку ХХІ ст. у світі стає формування “нової”, “постіндустріальної”, “інформаційної”, “інноваційної” економіки, в основі якої лежать нетрадиційні фактори виробництва (земля, праця, капітал), а новий фактор виробництва – людський інтелект, знання, інформація. Залучення нових знань у процес виробництва, інноваційні процеси здійснюються за допомогою інвестицій. Подальше використання новітніх технологій і виробничих фондів, утворюють свій відтворювальний цикл, збільшуючи національне багатство

країни.

Яскравим свідченням економічної важливості знань і науки як галузі з їх виробництва є обсяг витрат провідних країн світу, що зростають швидкими темпами. Так, загально світові витрати на НДДКР збільшилися вдвічі за останні 10 років і перевищили один трильйон доларів. Витрати на НДДКР в Китаї зростають за останнє десятиліття в середньому більше ніж на 20% в рік. На сьогодні Китай є третім найбільшим світовим інвестором в НДДКР і за прогнозами світових експертів може наздогнати США за обсягом витрат на НДДКР вже протягом наступних п'яти років. Найбільша частка загального обсягу світових інвестиційних витрат на дослідження і розробки у 2013 році належала: США – 31,4%, Китаю – 16,5%, Японії – 10,5%, загальна частка країн Європи становила 22,4%. За прогнозами світових експертів частка витрат на науково-дослідні роботи (НДР) у структурі ВВП США зазнає незначних змін у 2014 році і становитиме 31,1%, частка Китаю зросте до – 17,5%, а країн Європи зменшиться до 21,7% [2, с. 5].

Варто зазначити, що у світі середній рівень досягнення держави у трьох найважливіших елементах розвитку людського потенціалу (тривале і здорове життя, знання, гідний рівень життя) вимірюється індексом розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Наприклад, за період 2005–2012 рр. найбільші державні витрати на освіту, серед десятки лідерів в рейтингу за ІРЛП, мали Данія – 8,7%, Нова Зеландія – 7,2%, Норвегія – 6,9% (для порівняння Україна – 5,4%, що відповідає середньоєвропейському рівню).

Прискорене запровадження техніко-технологічних новацій у традиційні галузі економіки, модернізація виробництва сприяють зростанню продуктивності та прибутковості оновленим виробництвам, розширюють межі циклічності у сфері інновацій.

Поряд із державними витратами чільне місце займають витрати корпорацій. У десятку компаній, які витрачають найбільше коштів на наукові розробки входять корпорації, що працюють у секторі машинобудування (Volkswagen – 13,5 млрд. дол., Toyota – 9,1 млрд. дол.), електроніки та програмного забезпечення, адже цій сфері властиві малі “життєві” цикли інноваційної продукції. Щоб утримати конкурентні позиції на світовому ринку, компанії змушені вкладати дедалі більше коштів в інновації (наприклад, компанія Samsung витратила 13,4 млрд. дол., Intel – 10,6 млрд. дол., Microsoft – 10,4 млрд. дол.). А також, фармацевтичні корпорації (Roche – 10 млрд. дол., Novartis – 9,9 млрд. дол.) [3]. Проте, високі витрати на інновації не завжди є свідченням успішної інноваційної діяльності та зростання. Наприклад, лише Samsung увійшла до п'ятірки найбільш інноваційних компаній, тоді як до першої трійки увійшли Apple, Google та Amazon витрачаючи відповідно 4,5 млрд. дол., 8 млрд. дол. та 6,6 млрд. дол.

Оцінити інноваційність країни можливо використовуючи рейтинги, що формуються на основі сумарних показників інноваційного розвитку. Так, найбільш відомим є Європейський інноваційний рейтинг (ЄІР: European Innovation Scoreboard EIS), що охоплює 25 країн ЄС, а також Болгарію, Румунію, Туреччину, Ісландію, Норвегію, Швейцарію, США і Японію. Інноваційними лідерами в Європі вже не перший рік є – Швеція, Данія, Німеччина та Фінляндія. Останнім часом значно покращили свої позиції Португалія, Естонія та Латвія [4].

Ще один вагомий показник місця країни у світі – рейтинг міжнародної конкурентоспроможності, що складається Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ) у Давосі. *Загальний індекс конкурентоспроможності* виводиться з параметрів поточної економічної динаміки для вимірювання спроможності національної економіки досягти сталого розвитку в середньостроковій перспективі. Дослідження засвідчують, що головними агрегованими факторами, що впливають на економічний розвиток будь-якої країни, є: технології, суспільні інституції та макроекономічне середовище. У 2014 році у рейтингу конкурентоспроможності Україна займає 76 місце з 144 країн. Найгіршим, на думку міжнародних експертів, є стан справ з інституціями (130). Важливість інституційного середовища полягає в тому, що воно визначає правову та адміністративну структуру в межах якої функціонують окремі особи, фірми та уряд. Низький рівень якості інститутів негативно позначається на прийнятті інвестиційних рішень, організації виробництва. Наприклад, власники землі, корпоративних акцій або інтелектуальної власності не бажають вкладати інвестиції, якщо їх права як власників не захищені належним чином. Нажаль, не поодинокими в Україні є випадки рейдерства, що негативно позначається на інвестиційному кліматі, призводить до відтоку іноземного капіталу з країни. Нереформованість судової та правоохоронної систем призводить до неможливості належним чином забезпечити державою гарантії правонаступництва, реалізації конституційного права на недоторканність власності в Україні.

Тут варто скористатись досвідом колишніх радянських країн. На думку вітчизняних вчених, найуспішнішою можна вважати реформу Міністерства внутрішніх справ Грузії. Так, протягом двох років було звільнено 75 000 з 85 000 осіб. Загальний штат МВС на сьогодні становить до 26 000 осіб. У департаменті охорони державного кордону ще 4000 осіб, та у позавідомчій охоронній поліції, яка охороняє диппредставництва, державні об'єкти та офіційно пропонує платні послуги населенню – 13 000 осіб. На сьогодні, Міністерство не має права займатися господарськими та економічними злочинами. Ці функції передані спеціальному органу Міністерства фінансів – фінансовій поліції. Одним з головних здобутків вважається різке скорочення документообігу, коли всі, окрім 5% особливо секретних документів, знаходяться у мережі, з можливістю автоматичного розподілу справ по співробітникам та контролем над виконанням [5, с. 32]. При проведенні реформи активно залучалися західні фахівці для відбору і навчання підходящих кандидатів.

Україна вже робить кроки у напрямку удосконалення інституційного середовища. Так, експерти Світового банку вказують, що Україна піднялась у рейтингу Doing Business-2015 на 16 позицій і зайняла 96 місце (з 189 країн світу), завдяки спрощенню сплати податків (введення електронної системи сплати податків дозволило країні піднятися на 49 пунктів, з 157 місця на 108), поліпшенню індикатора реєстрації власності (скасування вимоги щодо отримання державного сертифікату на право власності на придбану земельну ділянку, комп'ютеризація та оцифрування майнових і земельних документів дозволило скоротити час, необхідний для видачі витягів, що позначилось на зростанні індикаторі реєстрація власності на 29 пунктів). До того ж на зростання вплинула й зміна методики розрахунку індексу. Тож, інституційне середовище для ведення бізнесу в Україні залишається несприятливим. Наприклад, за такими індикаторами як: підключення до електромереж країна займає 185 місце, ведення міжнародної торгівлі – 154 місце, отримання дозволу щодо

неплатоспроможності – 142 місце [6]. Тобто, зростання місця України в даному рейтингу, ще не означає здійснення суттєвих якісних змін в інституційному середовищі країни. Свідченням його недосконалості є низькі позиції України в інших рейтингах. Наприклад, 155 місце (з 178) за індексом економічної свободи [7]; 144 місце (з 175 країн) за даними Transparency International [8] тощо. Надмірна бюрократія, тяганина, зарегульованість, корупція, нечесність у відносинах щодо укладання державних контрактів, відсутність прозорості та достовірності, політична залежність судової системи призводять до значних економічних витрат та падіння економіки.

Неабияке значення для забезпечення довіри до національного бізнес-середовища має належне управління публічними фінансами, а саме якість управління державними фінансами, дотримання стандартів бухгалтерського обліку і звітності, прозорість, запобігання шахрайству та безгосподарності, забезпечення належного управління, підтримання довіри інвесторів і споживачів.

Висновки. Подолання кризового стану, стабілізація економічної ситуації та подальший розвиток економіки на інноваційній основі неможливі без державного втручання, що у свою чергу потребує формування відповідних інституційних передумов. З цією метою необхідно: здійснити заходи спрямовані на подолання корупції, економічної злочинності та рейдерства в органах державної влади шляхом розробки та прийняття нормативно-правових актів, які б не суперечили Основному закону України та відповідали б європейській практиці, передбачивши створення спеціальної антикорупційної інституції з відповідними повноваженнями; запровадження електронного декларування витрат державних службовців та розкриття інформації про майно та бізнес, що знаходяться у їх власності; здійснити заходи щодо реформування судової системи шляхом прийняття законів про статус суддів та судоустрій, забезпечивши: спрощення судових процедур, доступ до судової системи, здійснення переатестації всіх суддів; здійснити заходи щодо реформування правоохоронної системи скориставшись досвідом колишніх радянських країн (зокрема, Грузії). Сформувати гнучку систему публічного управління здатну адекватно та своєчасно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики; гармонізувати функції держави і ринку; активізувати взаємодію держави з іншими суб'єктами процесу інституційних перетворень на засадах партнерства; розробити систему послідовних, конструктивних, узгоджених дій щодо формування інститутів, які гарантують стабільність, прогнозованість та прозорість ринкових правил і процедур, мінімізують вплив тіньових чинників; здійснити заходи щодо дерегуляції, ліквідувати функції державних службовців, що не відповідають стандартам та критеріям ЄС.

Світові тенденції економічного розвитку: перехід до постіндустріальної цивілізації на основі здійснення структурно-інноваційних зрушень; формування "нової економіки", в основу якої покладено людський інтелект, знання, виробництво і використання нових знань; розширення сфери послуг, особливо її інформаційно-технологічної складової, зумовлюють потребу в інноваційному підході до розвитку української економіки. Тож, досягти вагомих результатів неможливо без інверсії регулюючих функцій держави, а саме перетворення її на активного суб'єкта управління інноваційним процесом, який має формувати відповідний механізм державного управління на базі визначення структурних пріоритетів та прогнозувати, планувати, організовувати, стимулювати, контролювати, оцінювати рівень відтворення продуктивних сил і виробничих відносин, зокрема: визначати і вносити своєчасні

корективи до переліку стратегічно важливих галузей, досліджень та технологій, здатних забезпечити найбільш значні економічні та соціальні блага; налагоджувати ефективну взаємодію з ринковими структурами щодо розвитку венчурної індустрії; стимулювати вітчизняні фінансово-кредитні установи, що надають кредити, на виконання інноваційних та інвестиційних проектів; надавати фіскальні пільги та можливість отримання інвестиційних податкових кредитів суб'єктами інноваційної діяльності. Основними інструментами державного управління щодо здійснення структурно-інноваційних зрушень в економіці є: нормативно-правові акти (створюють правила та норми функціонування всіх учасників процесу структурних трансформацій), програма структурної перебудови на інноваційній основі, венчурне фінансування та податки.

Формування та реалізація політики держави має відбуватись на основі мінімізації втрат. Необхідним є вироблення таких засобів, що зменшують витрати державного втручання та не перешкоджають можливим вигодам від такого втручання. Необхідною умовою ефективної державної структурно-інноваційної політики є максимальна відповідність її цілей та завдань наявним інструментам та ресурсам, а також її кореляція з іншими видами державної політики.

Використані джерела:

1. Скиба М. В. Механізм державного управління структурно-інноваційними зрушеннями в економіці України / М. В. Скиба. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 204 с.
2. 2014. Global R&D Funding Forecast. – 2013. – December. – P. 5.
3. Strategy &: Top innovative R&D spending companies. – Режим доступу : <http://www.consultancy.uk/news/947/strategy-top-innovative-rd-spending-companies>.
4. Innovation Union Scoreboard 2014. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014_en.pdf
5. Воронюк М. О. Реформування сектору безпеки в країнах Чорноморського регіону: досвід для України: аналітична доповідь / М. О. Воронюк, І. В. Максименко, А. С. Поспелов, Г. В. Шелест ; за ред. О. О. Воловича. – Одеса: Фенікс, 2011. – 70 с.
6. Doing business 2015: Going Beyond Efficiency. – Washington: Published by IFC. – 2014. – 318 pp.
7. Ukraine's economic freedom score. – Режим доступу : <http://www.heritage.org/index/country/ukraine> – Заголовок з екрану.
8. Corruption by Country. – Режим доступу : <http://www.transparency.org/cpi2013/results#myAnchor1>. – Заголовок з екрану.

Скиба М. В. Формирование институциональных предпосылок влияния государства на структурно-инновационные сдвиги в экономике Украины.

В статье установлено, что развитие экономической системы общества требует формирования институциональных предпосылок воздействия государства на структурные преобразования на инновационной основе, задействование механизма государственного управления структурно-инновационными сдвигами в экономике.

Ключевые слова: институциональный подход, государство, функции, структурно-инновационные сдвиги, механизм государственного управления.

Skyba M. The formation of the institutional prerequisites state influence on the structural and innovative changes in the economy of Ukraine.

The article is found that the development of the economic system of society requires the formation of the institutional prerequisites of state influence on the structural changes based on innovation, involvement of the public administration mechanism of structural and innovative changes in the economy.

Keywords: institutional approach, government, function, structural and innovative developments, mechanism of public administration.